

♦ ابوالفضل فضلی

دانشجوی دکتری تاریخ و تمدن ملل اسلامی
دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز

گاهی غذا خوب پخته نشده خانه بدرستی تمیز نشده و کارهای منزل مرتب نگردیده و... که همه این‌ها می‌تواند سوزده‌های یک دعوی تمام عیار در خانه‌هایی باشد که در آن «چراغ گفت‌وگو» خاموش و «چماق بگو و مگو» فعال است در حالی که پدر می‌تواند با مهربانی‌ایی که نثار مادر می‌کند (همان، ۱۳۸۹: ۲۴۲۵) محیط سرشار از آرامش، مهر و محبت و اعتماد فراهم کند. و این رفتار بسیار زیبا می‌تواند بهترین آموزش عملی در تربیت کودک باشد و کودک گذشت، مهربانی و اهمیت دادن پدر به مادر را بیاموزد.

نقش مادر

مادران به عنوان رکن اصلی خانواده و مدیران تربیتی در خانواده نقش و جایگاه بسیار والایی در تربیت فرزندان داشته و در واقع محور اثرگذاری بر روی تربیت فرزندان دارند. مادر خصوصاً در فرهنگ ما نقش بسیار اساس و پررنگی در تربیت کودکان و حفظ نظم و آرامش در محیط خانواده را دارند مادران، با شاد نگاه داشتن محیط خانه، و ایجاد نشاط و صمیمیت در خانواده می‌توانند فرزندان را به سوی آینده‌ای سالم سوق دهند آنها باید محیط خانواده را دارای جذابیت کنند تا کودکان در آن احساس آرامش و امنیت داشته باشند. [و این نکته حائز اهمیت است که امر تربیت در محیط دارای آرامش و امنیت بهتر انجام می‌شود] ذکر این نکته نیز حائز اهمیت است که والدین باید به وظیفه تربیتی خود عمل نمایند اگر نمی‌توانند فرزندان خود را در منزل و به نحو احسن تربیت کنند، نباید وظائف خود را به عهده معلم بگذارند یا زمانی که در خانه با مشکل روبرو می‌شوند حل آن را از معلم و مدرسه بخواهند. (تاکه او دوی و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۷) یکی از پیامدهای صنعتی شدن جوامع و پیشرفت‌های علوم و تکنولوژی، انتقال بسیاری از نقش‌های خانواده به نهادهای دیگر اجتماعی از جمله در زمینه تعلیم و تربیت کودکان است. در

خانواده نقش بسیار کلیدی و مهمی را در شکل‌گیری شخصیت کودکان ایفا می‌کند و تحت شرایط صحیح کودکان را آماده می‌سازد تا توانایی‌های خود را بشناسند و آن را به عنوان نقش‌های سودمند در یک جامعه به کار گیرند. اگر یک خانواده دچار تعارض‌ها و اختلال‌های زیادی باشد این کانون سرد و بی‌روح می‌تواند باعث کجروی‌ها و اثرات نامطلوبی بر روی فرزندان باشد. طبیعی است که خانواده در طی نخستین سال‌های زندگی کودک بر اثر تماس نزدیک و دائمی با او، نقش قابل ملاحظه‌ای در شکل‌گیری شخصیت وی دارد. محیط گرم و دوستانه خانواده که در آن پدر و مادر و اعضای دیگر خانواده دارای روابط خوب و صمیمانه هستند کودکان سالم‌تر و با شخصیت مثبت و فعال بار می‌آیند. باز تاب عشق و علاقه خانوادگی را به صورت کار و کمک به دیگران نشان می‌دهند برعکس خانواده از هم پاشیده و زندگی در محیط‌های آلوده اساس کجروی‌ها، در کودکی را پایه‌گذاری می‌نماید و این امر در نوجوانی با شدت و حدت ظاهر می‌شود. (ستوده‌نیا، ۱۳۷۹: ۴۱) وقتی کودکی از داشتن یکی از والدین خود محروم می‌شود دچار نوعی کمبود و خلاء عاطفی است که این خلاء به راحتی قابل جبران نیست.

عناصر تربیتی فرزندان

نقش پدر

پدر همیشه نقشی یک تکیه‌گاه را برای فرزندان دارد خصوصاً در خانواده‌های سنتی این نقش پررنگ تر است. وقتی پدر خانواده در قالب یک دوست در کنار فرزندان قرار گیرد می‌تواند مانع بروز بسیاری از مشکلات پیش روی فرزندان شود. والدین می‌توانند با جر و بحث نکردن و فریاد زدن، غوغا به پا نکردن و... عملاً به بچه‌ها یاد دهند که خوش رویی میانبرترین و کوتاه‌ترین راه برای بازگرداندن آرامش به خانواده است. نقش پدرها در برخورد با مادر در یک خانواده، روی فرزندان اثرگذار است.

یکی از عوامل مؤثر در رفتار فرد خانواده است محیط و ساختار خانواده نخستین و با دوام‌ترین عامل است که در رشد و شخصیت افراد تأثیر می‌گذارد پدر و مادر، برادران و خواهران در آشنایی کودک به زندگی و فرهنگ جامعه، نقش مؤثری را برعهده دارند. در جهان امروز کودکان به عنوان مهم‌ترین سرمایه‌های ملی هر کشور مورد توجه خاص قرار گرفته است از این رو نقش تربیتی کودکان، شناخت و پرورش استعدادها و آنها توسط والدین به عنوان اولین معلمان و مربیان علاقمند به تربیت و سرنوشت آنها، بسیار ضروری است. به ویژه آن که گفتار، کردار و شخصیت کودک از بدو تولد تا مرحله نوجوانی و حتی جوانی بیش از همه تحت تأثیر خانواده قرار دارد. در این نوشتار سعی شده به عوامل مؤثر در تربیت کودک پرداخته شود برای تحقق این هدف از نوشته‌ها و آثار مفیدی که در سال‌های اخیر توسط دفتر انجمن اولیاء و مربیان تألیف شده استفاده شده است به امید آن که این تلاش‌ها به قدر خود ثمری داشته باشد و موجبات شناخت و توجه والدین را در زمینه نقش خانواده در تربیت فرزندان فراهم آورد.

بیشتر مردم بر این باورند که ارتباط میان پدر و مادر و کودک از عوامل اساسی در ایجاد پیوند محبت و صمیمیت است. مادامی که کودکان حس کنند والدین آنها را درک می‌کنند و در طول فراز و نشیب‌های زندگی راهنما و مشکل‌گشای آنها هستند این خود باعث می‌شود یک نوع حس اعتماد به نفس و امنیت که شالوده حس عزت نفس است در آنها شروع به رشد کند. (د. لارنس . ئی شپیرو، ۱۳۸۵: ۹) خانواده به عنوان یک رکن اصلی و اساسی در تربیت کودکان همیشه کانون توجه روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و... بوده است. زیرا اولین اجتماعی که کودک در آن رشد می‌کند، می‌آموزد، تربیت می‌شود خانواده است.

ما در دنیایی زندگی می‌کنیم که

اکثر این جوامع خانواده از نظر ساختار و میزان نفوذ بر فرزندان هم محدودتر و هم ضعیف تر شده است. (فرگوسن و همکارش، ۱۳۸۹: ۹)

نقش پدر و مادر همانطور که اشاره شد مکمل یکدیگرند و برای تربیت کودک هر دو لازم و ملزوم یکدیگرند. نقش والدین از این جهت دارای اهمیت است که زیربنا و شالوده یک جامعه سالم در خانواده پی‌ریزی می‌شود و خانواده، اولین مربی جامعه است که تعلیم و تربیت کودکان و نونهالان را که نسل آینده و سازنده کشور، برعهده دارد. (امینایی، ۱۳۷۰: ۲۸) بنابراین مسئولیت یادگیری اولیه کودک بر عهد، والدین است و نقش هر دوی آنها بعنوان معلم بسیار حائز اهمیت می‌باشد برخی کارشناسان امر تعلیم و تربیت پا را از این هم فراتر نهاده و نقش والدین را به عنوان اولین مربیان در شکل‌گیری شخصیت اطفال بسیار حساس و آگاهی آنان را از مراحل رشد روانی کودک الزامی می‌دانند و بر آن تاکید دارند. (شهریاری، ۱۳۹۵: ۲۸)

رسانه‌ها

امروزه ما در دنیایی زندگی می‌کنیم که خانواده در معرض گسترده‌ترین و زیان‌بارترین تکانه‌ها قرار گرفته است و رسانه‌های جهانی و به تعبیر مقام معظم رهبری «امپراتوری رسانه» به عنوان یک دشمن خانگی در درون خانه خزیده است و به بنیادهای ارزشمند خانواده همچون عواطف انسانی در بین اعضای خانواده، نقش‌های والدینی به عنوان مهمترین عامل تربیت فرزندان و

قداست خانواده به عنوان بزرگ‌ترین پایگاه ارزش ساز و انتقال دهنده ارزش‌ها از نسلی به نسلی آسیب می‌زند.

بدون شک اگر از هر خانواده‌ای عواطف انسانی، نقش‌های والدینی و تقدس خانواده بر چیده شود، چیزی جز یک خوابگاه و سرپناه باقی نمی‌ماند. و دنیای مدرن در معرض پنین ویرانی جدی است از این رو اندیشمندان و دل‌سوزان ارزش‌های انسانی در تمام جهان بازگشت به خانواده و احیای نقش والدینی را بزرگترین خدمت به بشر گرفتار امروز می‌دانند. و از آن جا که جامعه ما نیز با وجود دارا بودن همهٔ مفاخر و مولدهای فرهنگی – تاریخی که در حفظ کیان خانواده با خاستگاه اسلامی – ایرانی از آن تکانهٔ جهانی در امان نیست و در معرض آسیب‌های تحمیلی قرار دارد. (سویزی، ۱۳۸۹: ۷)

خانواده‌های ما باید هوشیارتر عمل نمایند تا رسانه‌های بیگانه نتوانند آسیب و خدش‌های بر نهاد خانواده وارد نمایند. دین مبین اسلام که کامل‌ترین دین دنیاست اهمیت بسیار زیادی برای خانواده قائل است یک کودک زمانی می‌تواند نقش مثبت در جامعه ایفا کند که بتواند به خوبی رشد و شکوفا گردد. کودک به هر دو والدین خود احتیاج دارد و برای شکل‌گیری شخصیت نیاز به یک خانوادهٔ منسجم دارد.

الگوهای تربیت

یکی از الگوهای بسیار خوبی که ما، در مورد تربیت فرزند در خانواده داریم الگوهای

اسلامی ماست زندگانی سراسر عشق و محبت حضرت فاطمه (س) به عنوان یک همسر و یک مادرمی‌باشد. که با وجود مشکلات و محدودیت‌های زیادی که برای ایشان بوجود آمد با جدیت تمام فرزندان را به جامعه تحویل داد که به فرمودهٔ پیامبر اکرم (ص) شباب اهل جنت می‌باشند. در مورد زندگانی ایشان کتاب‌های زیادی وجود دارد که مطالعه آنها می‌تواند نقش تربیتی بسیار مؤثر داشته باشد.

ما در دوران معاصر شخصیت‌های زیادی داریم که با نگاهی به زندگی آنها می‌توانیم به راحتی به الگوهای تربیتی مناسبی دسترسی پیدا کنیم. این افراد که شمار آنها کم نیست با وجود سختی‌ها و مشقت‌های فراوان و نبود امکانات چنان فرزندان را به جامعه تحویل داده‌اند که مایه مایه مباحثات می‌باشند.

یکی از ویژگی‌های تربیتی مؤثر وجود والدین متوقع و جدی است به عبارت دیگر والدین مؤثر از فرزندانشان انتظار دارند که با چالش‌های زندگی (که می‌دانید فراوان هستند) مواجه شوند و به قوانین و محدودیت‌هایی که در مورد رفتارشان وجود دارند، احترام بگذارند. جدیت و در عین حال صمیمیت باعث می‌شود روزی که کودکان بزرگ می‌شوند تا منزل را ترک کنند و زندگی مستقل خود را تشکیل دهند به خود متکی باشند و استقلال داشته باشند. (فلن، ۱۳۹۵: ۲۲)

کودکان مقلدان بزرگی هستند و از تماشای رفتار والدین چیزهای زیادی یاد می‌گیرند اگر به دیگران احترام بگذارید فرزندانان همین کار را خواهد کرد از سوی دیگر اگر در هنگام عصبانیت داد و بیداد کنید کودکان شما همین رفتار را نشان خواهند داد بنابراین باید مراقبت فرزندپروری خودکار باشید و بر روی آن تمرکز کنید (همان، ۲۳) از این رو والدین اولین و مؤثرترین الگوهای تربیتی کودک هستند. که بنای شخصیتی او را شکل می‌دهند.

نقش ارتباط والدین با همدیگر

یکی از نقش‌های مهم والدین همانا نوع مهارت‌های ارتباطی با یکدیگر است که

می‌تواند فضای خانه را برای فرآیند تربیت فرزندان همراه و مطلوب کند. زن و مرد چهار رابطه: آسایش مادی، پرورش معنوی، آرایش و آمیزش جنسی، و آرامش روانی را نسبت به هم دارند در آسایش مادی، مرد برای فراخی روزی حلال و پاکیزه سخت کوشی می‌کند و وسایل آسایش خانواده را تامین می‌نماید. زن نیز از آورده‌های مادی مرد با ارزش افزوده هنر و مهارت، به زندگی آسایش می‌دهد این آسایش از پخت غذا تا چیدمان و وسایل می‌تواند تعدد و تنوع بیابد. درک واقعیت‌های متقابل، زمینه را برای انعطاف، گذشت و همکاری فراهم می‌آورد. (سویزی، ۱۳۸۹: ۳۳۳۴)

شکل‌گیری و آینده کودک تحت‌الشعاع حوادث دوران کودکی و روند تکاملی در نخستین سال‌های زندگی اوست پس والدین به این امر توجه نمایند که حتی داستان‌هایی که اکثر والدین فکر می‌کنند و برای کودک بازگو می‌کنند تأثیر بسیار زیادی بر رشد رفتاری و عاطفی کودک دارد داستان‌ها زندگی عاطفی کودک را شکل می‌دهند و به آنها ارزش‌ها را می‌آموزند. دنیای احتمالات را برای آنها می‌گشایند هیچ شکی نداشته باشیم که داستان‌هایی که در کودکی از والدین خود می‌شنویم برای سال‌های بعدی ما تأثیرگذار خواهد بود. (د. لارنس. ئی - شپیرو، ۱۳۸۵: ۱۷۸) والدین باید به این نکته توجه کنند که حتماً «زمانی جهت برای قصه‌گویی برای فرزندان» را بعنوان بخشی از کارهای روزانه خود برنامه‌ریزی کنند آنها می‌توانند نکات مثبت تربیتی و آموزشی در قالب قصه‌گویی و داستان‌های هدف دار برای فرزندان خود بارها و بارها تکرار کنند. چرا که این امر اثرات بسیار مطلوبی در تربیت فرزندان دارد. (بی‌کارت، ۱۳۹۵: ۳۰)

خانواده پر نشاط باید در تربیت فرزند، روش تشویق را پیش می‌گیرد تا با تشویق کودک در انجام امور مطلوب، باعث تقویت او در این زمینه گردد.

امروزه به عنوان پدر و مادر کودک، خود را برای زندگانی در جهانی آماده می‌کنیم که دنیایی که در آن رشد کردیم تفاوت بسیاری دارد جامعه ما از لحاظ فناوری هر

روز پیشرفته‌تر می‌شود. از آنجایی که خانواده نقش بسیار مهمی در سرنوشت کودک دارد لازم است که فرزندان فرآیند یادگیری را از همان آغاز کودکی از خانه آغاز کنند یک راه خوب برای آغاز کردن فرآیند این است که والدین خود را به مشارکت در فعالیت‌های علمی علاقمند نشان دهند دیدگاه و رفتار ما درباره علم می‌تواند در رفتار کودکانمان نسبت به علم مؤثر باشد. (به کودک خود کمک کنید علم بیاموزد: ۱۳۹۵، ۱۳۱۴)

در مجموع می‌توان گفت که یک جامعه سالم و پرنشاط، زمانی محقق می‌گردد که در آن جامعه، خانواده‌ها پویا و سالم باشند خانواده به عنوان کانون و هسته اولیه تشکیل جامعه و نخستین عامل مؤثر بر همه ابعاد و جنبه‌های تربیتی و زندگی کودک بیش‌ترین نقش و مسئولیت را در شکل‌دهی آینده او از یک طرف و شکل دهی یک جامعه سالم و سعادت‌مند از طرف دیگر برعهده دارد.

والدین ما امروزه باید بیشترین وقت را در تربیت و پرورش کودکان خود بگذارند و هرگز از این مسئولیت بزرگ شانه خالی ننمایند زیرا علاوه بر رسیدگی و پرورش جسم و جان عزیزان خود قدم در راه‌های بکارگیری قابلیت‌ها و مهارت‌های اولیه آنان بردارند و آنان را یاری نمایند.

به یاد داشته باشیم پدر و مادر در کنار هم باید برای ساختن آینده فرزندان قدم بردارند و این امر مستلزم آن است که کانون خانواده را به عنوان جایگاه اولیه کودک برای پرواز به سوی آینده را را با ارزش بدانیم پس ستون‌های این کانون پدر و مادر می‌باشند آنان با رفتارهای خود، با آموزش‌های خود و با مراقبت‌هایشان نقش اصلی را ایفا می‌کنند یک خانواده گرم و صمیمی همرا با محبت می‌تواند آثار مطلوبی را در شکل‌گیری شخصیت فرد ایجاد کند همان‌گونه که دستان و آغوش گرم و مهربان مادر به عنوان اولین و مطمئن‌ترین پناهگاه کودک، بستر رشد جسمی و روانی مراحل بعدی او را همواره خواهد ساخت وجود یک خانواده خوب و منسجم نیز می‌تواند مأمّن و پناهگاه خوب و مطمئن برای فرزندان در تمامی مراحل زندگی باشد و در نهایت فرزند پروری صحیح در خانواده‌ها می‌تواند یک جامعه رو

به رشد و متعالی را رقم بزنند. امید است که خانواده‌های ما بر این امر مهم فائق آیند و با وجود مشکلاتی که وجود دارد سعی در حفظ و نگهداری از کیان گرم و بانشاط خانواده باشند تا جامعه ای پویا و سالم پیش رو داشته باشیم. ❖ منابع

امینایی، مریم، سال‌های حساس رشد، از تولد تا ۳ سالگی، ۱۳۷۰، تهران، شرکت نشر مرکز
بی‌کارت، تونی اس، آموزش مهارت‌های یادگیری به کودکان، مترجم سیدحسین اشراقی، ۱۳۹۵، چاپ چهارم، تهران، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان
به کودک خود کمک کنید علم یاد بگیرد، مترجمان اسفندیار معتمدی، حسن سالاری، ۱۳۹۵، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان
تا که او دوی و همکاران، آموزش به مثابه فرهنگ، مترجمان محمدرضا سرکار آرائی و همکاران، ۱۳۸۸، چاپ اول، تهران، انتشارات موسسه منادی تربیت

د. لارنس. ئی - شپیرو، دنیای اسرار آمیز کودکان، ۱۳۸۵، مترجمان دکتر پرویز بیرجندی و پرویز مصلی نژاد، چاپ اول تهران، موسسه خیریه آموزشی فرهنگی شهید مهدوی
سویزی، مهری، احیای نقش‌های والدینی در چهل گفتار فاطمی، ۱۳۸۹، چاپ اول، تهران، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان
ستوده، هدایت الله، آسیب شناسی اجتماعی (جامعه شناسی انحرافات)، ۱۳۷۹، چاپ ششم، تهران، انتشارات آوای نور

شهریاری، غلامعلی، کودک شما یک جهان ناشناخته، ۱۳۹۵، تهران، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان
فلن، توماس، برنامه مؤثر مدیریت رفتار کودکان ۲ تا ۱۲ سال با روش سحرانگیز شمارش، مترجمان غلامعلی افروز و همکاران، ۱۳۹۵، تهران، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان
فرگوسن، شری و لارنس ای. مازین، قدرت والدین، مترجم: نسرين پارسا، ۱۳۸۹، تهران، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان
نواب نژاد، شکوه، رفتارهای بهنجار و نابهنجار کودکان و نوجوانان و راه‌های پیشگیری و درمان نابهنجاری‌ها، ۱۳۹۳، چاپ هشتم، تهران، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان